

TANULMÁNY

DANISS GYŐZŐ

SZAKONYI KÁROLY

Szakonyi Károly annak az egy évtizeddel ezelőtt indult novellista gárdának tagja, akiről a *Visszhang-antológiában* megjelent írásaik után így írt a kritika: „A fiatal nemzedék megkezdte a szembenézést az illúziók nélküli valósággal, a »modern hétköznapiok« tartalmaival, ahol a lét »minősége« finom árnyalataiban és egyúttal a »legbrutálisabban« észlelhető, ahol a kollektív és egyéni sors legbensőbb összefüggései fedezhetők fel.” (Török Endre, *Új Írás*. 1962. 11. sz.)

Máig megőrizte ez a nemzedék az őszinte realizmusigényt, lényegretőrekévé. Közben pedig határozottabbá vált egyes alkotóinak egvénisége, érlelődött valóságnyien számottevő íróvá váltak.

Szakonyi útja tipikusan ennek a nemzedéknek az útja. 1931-ben született Budapesten. Gyerekkorát, első eszméléseinek idejét komorra árnyékolta a háború. Később a konzolidációs idők vonzó pátosza, majd az ötvenes évek elejének őszintétlenségei, érthetlenségei hatottak rá. Színész akart lenni, aztán repülőtiszt, hogy néhány egyetemi félév után hosszabb ideig különböző üzemekben dolgozzon. Sokat járt. az országot, s közben irodalmi munkát is végzett. Ebben az időben kapta igazán valósághözeli és pozitív felnőttélményeit. Majd megírta első novelláit, melyeknek sikere óta kizárólag az irodalomnak él.

Eddigi írói termése nem túlságosan nagy. Három vékony kötet vallja szerzőjéről — a novellák mellett ezekben jelent meg egy kisregénye és drámája. Néhány írás a szociográfia és a rádiójáték iránti érdeklődését jelzi. Ezekon kívül aztán csak kivételképpen akadunk egy-egy más műfajú miniatűrre.

„Mindig arról írok, ami hiányzik. Hiányzik nekem, hiányzik az embereknek. Valaki a világból vagy valami az emberből.” — kezdi ars poeticáját A valóság művészi elsajátíthatóságának hirdetése ez, a kifejezés E. Fischertől származó értelmezésében. „Szólok az emberségről, az igazságosságról, az őszinteségről. Leginkább azok az élethelyzetek érdekelnek, amikor a fenti fogalmak valakiben éledeznek tulajdonsággá válnak, s ennek a valakinek ettől a pillanattól kezdve nem lesz könnyű a sorsa.” — Ez az alkotói szemléletmód mint általános tartalom általában meghatározza a formát is — az említett élethelyzetek megmutatására éppen a novella a legalkalmasabb. Nem véletlen, hogy Szakonyi ebben a műfajban produkálta eddig a legkézesebb, legérettebb alkotásokat.

A művek témája: a háború, az 1950 körüli évek s a jelen — történelmünk leg-sajátosabb, mai életünket leginkább meghatározó időszakai. S egyben az író és kortársai egyéni sorsának minden másnál emlékezetesebb pillanatai.

A háborús novellákat — s ezeket leginkább — az elsődleges élmények közvetlen felhasználása, egy mindenütt érezhető vagy legalábbis felszejlő önéletrajziség jellemzi. Szakonyi határozottan elítéli az értelmetlen öldöklést, a fasizmus háborúját. Úgy, hogy közben egyetlen mondatot sem ejt pergőtűzről, futóárkokról, légitáncokról, hanem mindig csak a viszonylag nyugodt életű, „békés” hátország hétköznapijairól. S olyan történeteken keresztül, amely gyerekekkel történt meg, illetve amelyet gyerek vagy gyerekkorára emlékező felnőtt mond el.

A háború élesre sarkított ellentmondásairól szólnak e novellák. Védetlen gyermeki tisztaság és némelyek mindent elpusztító barbársága, igaz emberi érzéseket torzzá nyomorító kegyetlensége kerülnek egymással szembe (*Ezüsthasú halak*). E küzdelem kimenetele nem is lehet kétséges: abban a történelmi korban, s olvan konkrét helyzetben csak a nyers erőszak győzhet. Ugyanilyen, ismét csak pusztuláshoz vezető kontrasztot teremt a jelenbeli rövid biztonság és a jövő teljes kilátástalansága (*Még négyen jöttek*). Hiszen a megszökött bajtársukat köröző — s közben egy éjjelt illegálisan az otthon karácsonyesti békéjében töltött katonák sorsa sem lesz majd más, mint üldözött társuké. Néhány óras boldogságukat ugyanazért és ugyanúgy halálukkal fogják megfizetni.

Az író humanizmusa, a valóság magasabb összefüggéseinek pontos ismerete azonban mégis megcsendíti a bizakodás hangját. Az előbbi történet hőseiként szereplő, az utóbbit csak kívülről figyelő gyerekfigurák — ha a rossz emlékektől valamelyest homályosuló szemmel, s elbizonytalanodott hittel is — mégis életben maradtak, sorsuk *nem zárult le* változathatatlanul.

Katonatörténetben kristályosodtak ez ideig legtisztábban művé az író 50-es éveiben szerzett élményei is.

Az *Emberi üdvözlét* c. kisregény hőse, a sorköteleseknél jóval idősebb Botos, hogy visszahúzódo, nehezen oldódo természete ellenére is barátokra találjon, valamiféle közösségbe tartozónak érezhesse magát, önként katonának áll. Közeledési kísérleteit azonban a többiek — talán mert vagy másképp évtizeddel fiatalabbak nála — sorra elutasítják, s hamarosan az ugratások, elfojtott nevetések egyetlen és állandó céltáblája lesz. Lassan meggyűlöli társait, és elhatározza, hogy valamilyen módon fölébük kerekedik. Tisztheyetessé küzdi fel magát... s hamarosan alárendeltjei önkényesködő zsarnoka lesz. Míg aztán egy nem egészen véletlen — részben maga által provokált — balesetnek esik áldozatul.

A konkrét értelmén és bizonyos személyi kultuszos reminiscenciákon túl az általános mondanivaló: a legjobb szándékok is ellenkezőjükre fordulhatnak; aktív társadalmi ráhatás nélkül — éppen és főleg a nyomasztó egyedüllétől — az individuumban egészen torz eszmények, normák is kialakulhatnak és inhumánus erővé válhatnak. A cselekmény mélyén húzódo alapgondolat a kisregény befejezésekor még egyszer, hangsúlyozottan összegeződik. Nem is a főhősről beszél itt az író — az ő sorsa a klasszikus tragédiák örök igazságtevése szerint már korábban lezárult —, hanem Micskei honvédről, az egyetlen emberről, aki próbálta megérteni kínlódó bajtársát: „Évek múltán valóban elfeledte Botost. De néha — váratlanul, sokszor a legkellemesebb órában — rossz érzete támadt. Ilyenkor nem tudta, mi zavarja, megmagyarázhatatlanul rémlett fel benne valami elmulasztott kötelesség gyötrő emléke.”

Micskei tulajdonképpen mai alakuló-forrongó társadalmunknak a szó statisztikai értelmében reprezentatív egyede, akinek lelkiismeretfurdalása olyan végkicsengést ad a műnek, amely a 60-as évek emberében a felelősségtudat, felelősségvállalás kategóriával rezonál, vagy legalábbis — és az író szerint *feltétlenül* — kell, hogy rezonáljon.

E felismerések, e valóságból eredeztetett gondolati konstrukció logikai hatását a művészi formálás magas színvonala teszi egyben maradandó *esztétikai* élménnyé. Novellákon csiszolódott, elképzeléseit pontosan és hatásosan kifejezni képes technikai kvalitásait csorbítatlanul, sőt új színekkel gazdagítva vitte át a kisregényműfajba az író. Tömören lényegretörően s nagyon árnyaltan jellemzi alakjait. Nem csak két főhőst, hanem az egy-egy pillanatra feltűnő mellékfigurákat is: a legapróbb gesztus, egy sajtóság beszédfordulat, valamilyen mások lényegtelennek tetsző külsőség leírásával. Ugyanilyen módon teremt különleges helyzeteket, feszült drámai szituációkat. Nincs fölösleges vagy hosszúra nyújtott jelenet a műben. Minden részlet pontosan és alázatosan szolgálja az *egészet*. Egyetlen, töretlen lendületű élménysodrassá formálja a kisregényt Szakonyi. Egyre fontosabb dolgokról ír mind-mind kevesebb szóval, folyton fokozva a cselekmény iramát, magasabb hőfokra emelve hangulatát. Ennek segítségével sűrűsödnek az egymás után következő részgondolatok felizzó indulattá, amit aztán az idézett, éppen csendességében annyira szuggesztív befejezés alakít jellemvizsgálatra, cselekvésre indító esztétikai erővé, potenciális energiává.

Halk, s a szó jó értelmében „modern” hang jellemzi Szakonyi mai témájú — s eddigi oeuvre-je nagyobbik felét tevő alkotásait is. Ilyen jellegű írásainak alapvető problémája: a múlt és születésben levő világ, a régi és új eszmék, a tegnapi és mai viselkedési normák küzdelme, egymáshoz való viszonya. Ez a harc az egyes művekben a minket körülvevő világ különböző konkrét területein, más-más élességgel és tónusban folyik. Azonosság csak — valójában ez a „csak” nagyon is sokat jelent — a szándékok, gondolatok tisztaságában, az olcsó eszközökkel véglegesnek és abszolútnak feltüntetett „megoldások” kerülésében van.

Szakonyi magas fokú problémaérzékenységgel fedezi fel a mai valóság műalkotására inspiráló, műalkotásba kívánczó elemeit, gyorsan reagál társadalmunk fejlődésének legapróbb és legújabb mozzanataira. Hogy aztán élményeit a legkülönbözőbb műfajokban írja meg: valóságos tényanyagokat közlő szociográfiától az aprólékosan cizellált drámáig, dokumentum jellegű hangjátéktól a sok szimbolikus elemet is felhasználó novelláig.

Szociográfiája és a rádióra írt művek az átlagnál nem gyengébb, bár nem is kiemelkedő értékű alkotások. Értékük, érdekességük elsősorban témájukban van, felvillantják a mai falu és a tanyavilág képét. S örvendetes, hogy — különösen az

utóbbiaknál — Szakonyi a számára lényegében szokatlan műfajban is mives gondossággal, biztos áttekintőképeséggel és tehetséggel szerkeszt. Gyengesége viszont a hangjátékoknak, hogy az egyes részleteket nem a saját magának legjobban megfelelő áttételesebb, a konkrét tárgyi világot elsősorban hősei szemén keresztül ábrázoló, az áthumanizáltság esztétikailag lehetséges — de még a közérthetőség tartományában maradó — határáig eljutó stílusban formálja meg, hanem egy, a valóság tényeit nyersebben, közvetlenebbül adó módon, ami a dokumentumjáték-szabványoknak ugyan megfelel, de az alkotó egyéniségétől viszonylag legtávolabb álló terület. Ennek tanulságán túl a hangjátékok másik fontos műhelyértéke: párbeszédteremtési stúdium voltak. Ami határozottan és előnyösen érzhető már az író közvetlenül ezek után írt műveiben is.

A novellista Szakonyi egy másik kirándulása a színház világába történt. S bár korábbi műveiben is sok drámai feszültség, színpadra kívánczó dialógusrészlet volt, drámaíróként való jelentkezése mégis bizonyos meglepetésként hatott.

Az *Életem, Zsóka* sikert aratott, elismerő kritikai visszhangot keltett. A nemrég elhunyt kitűnő kritikus-dramaturg, Osváth Béla szellemes paradoxonja szerint: „Egy ízíg-véríg modern szemléletű fiatal író műve, aki nem azért írt intellektuális színművet, hogy modern legyen, hanem azért lett modern, mert drámáját a mai ember intellektusai és indulatai feszítik...”

A konfliktus, a dráma alapvető gondolati kérdése a főhősben, Köves Ferencben zajlik. Összegező igényre, egy fogékony nemzedék legnagyobb, úgynevezett „magánéleti” — valójában nagyon is társadalmi fontosságú — problémájának megoldására irányuló törekvésre vall, hogy Köves: író. Író, mint Szakonyi, s Szakonyi, mint jelenünk egy különösen érzékeny receptorokkal rendelkező fiatal szellemű embere. S ez még akkor sem elhanyagolható momentum, ha az *Életem, Zsóka* nem kulcsdráma.

A konfliktust kibontó cselekménysor önmagában és tényszerűségeiben, logikailag nem túlságosan sokat ígérő történet: a bátor hangú, tehetséges író a mások értetlensége miatti kudarcok után a pillanatnyi „nagy lehetőségtől” megszédülve feladja addigi elveit s — feleségre határozott kérése ellenére — hozzáfog egy hazug, üres kommersz film írásához. Közben megismerkedik egy lánnyal, megszeretik egymást, s az elvi ellentét mellett ez számára elegendő ok arra, hogy elváljon feleségétől. Ebből a köznapinak tűnő szokványanyagból alkot izzó feszültségű, érdekes drámát az író.

A valóságos cselekmény néhány órába sűrűsödik, s Szakonyi kitűnő színpadi érzékéről vall, hogy ez a néhány óra Kövesék életének éppen az indulatoktól leginkább telített darabja. Az az éjszaka, amikor lényegében már lezajlott a cselekmény. Amikor mégis meg egy lakásban élnek, egymást marva-hibáztatva mindenért — hiszen a formális evvütlét már mindkettejük számára elviselhetetlen. S amikor a férfi megtudja, hogy legjobb régi barátja, Rácz — aki már korábban azt a könnyebb utat választotta, amelyen ő most van indulóban — öngyilkos lett.

Ebben a hangulatban idéződik fel főzösen töltött öt évük sok — számukra és számunkra érdekes — mozzanata. Kitűnően kapcsolja e képeket Szakonyi: a jelenből szükségyszerűen lesz élővé a múlt, a múlt végzetes erővel determinálja a jelent.

Ez a hibalehetőség nem tudtak azonban elkerülni ezek a betétek. Változatosságukkal, színességükkel mintha elkápráztatták volna az írókat, számuk és terjedelmük olvark szerzetlen buriánzássá lesz. Ez pedig olyan következményekkel jár, hogy a szélesebb korrajzra, a feileménvek társadalmi kauzalitásának elmélvitására nem jut elegendő színpadi idő. S írói energia sem. A formával való — és részgvözelmeket bőven arató — birkózás miatt Szakonyi nem küzdhetett meg olyan alaposan tartalmával, mondánivalóival, mint ezt eredeti igénye predesztinálta. Megelégedett vagy kiegyezett egy novellai jelleű társadalmi motíválással, ami pedig egy másik műfaiban, egész estét betöltő színdarabnál nem elegendő.

Emiatt kapunk a felvetett nagy és társadalmi fontosságú kérdésre Szakonyi igényéhez viszonyítva és a dráma egészét tekintve inkább csak magánéleti érvényű választ. Amit csak részben feleltek az utolsó jelenet általános igazúvá tisztult somázása: „Ó, mennyire szerettek hinni a varázslatokban! Hogy mindent helyrehozhat a mesébánás. A gyengeség magyarázatára meg feltaláltatok a sorsot!... De megtenni az utat, tisztán, miért nem lehet!? Miért?!”

S ez még akkor is — sőt éppen azért — fáió kielégületlenséget okoz, ha figyelembe vesszük, hogy a társadalmiság, közéletiség nem mindig elegendő intenzitása egész mai drámaírodalmunk egyik legnagyobb problémája.

Többet kellett volna segítenie a bemutató színháznak. Ez eredménnyel járt volna, hiszen a mű más összetevői nagyon határozott tehetségről vallanak.

A legtöbb párbeszéd például egészen kitűnő. Fialalabb színpadi szerzőink közül

Szakonyi tud legjobban kevés eszközzel is robbanó feszültséget teremteni, gyorsan hangulatot váltani. Nagyszerű ritmusérzéke van, tempóváltoztatásai pontosan szolgálják a mondanivaló minél hatásosabb kifejeződését.

Főszereplői is hihető, eleven — s színpadilag hihető, színpadon eleven — alakok. Köves és Rác ugyanannak a sorsképletnek egymásra kísérletesen hasonlító, mégis sajátosan öntörvényű variánsai. Szakonyi kitűnő leleménnyel tudott bennük két, egymással mindig vitázó, szemben álló barátot bemutatni, akiknek életalakulása egyszersmind ugyanazon ember sorsának két időszakát is ábrázolja: egyazon helyzetből indultak valamikor, de Rác hamarabb megfutotta a maga látványos-tragiikus útját. S éppen az ő tragédiája az, amely Kövest az utolsó pillanatban gondolkodásra készteti, s talán visszariasztja ettől a lehetőségtől.

Bizonyos mértékig halványabbra sikerült viszont az írónak Zsókat formálnia. Nem eléggé kidolgozottak egyéniségének társadalmi összetevői, nem ábrázolja eléggé határozottan, mint korunkbeli, közösségi embert. Főleg ezért kap a darab alapkérdése, amely határozottan társadalmi jellegű, a mű egészének végkicsengésében magánéleti választ. S ez megint csak abból fakadhat, hogy túl sok a külsőség, a képvaltozás, hogy nagyon erős volt a látványos emlékezőtechnikai megoldások vonzása.

Az *Életem*, Zsóka igényes, színvonalas dráma, és nagyon ígéretes „első darab”. Fokozott tartalmi gond — és a drámaírói mesterség fogásainak reflexszerűségig menő ismerete — a következő Szakonyi-színműveknek még nagyobb, osztatlan sikert hozhatnak.

Mint ahogy a novellák kitűnő színvonalának is ez a tartalmi mozzanatok melletti fő összetevője. Itt van igazán elemében az író, a feszült élethelyzetek ábrázolásában. Legközvetlenebbül ebben a műfajban érvényesülhet életismerete, minden új jelenségre gyorsan reagálni tudó alkata.

Legtöbbször abban a pillanatban teszi meg novellája hőseül az egyént, amikor az már nem tud alkotó barátai, munkatársai nélkül kiegyensúlyozottan élni, ugyanakkor azonban a család ezzel szemben álló követelése, a környezet által egyre erősített-élesztgetett önző, individualista vonások is nagyon erősek még. Annyira, hogy az minden, a külsőségekben megmutatkozó konszolidáltság ellenére már a közeljövőben is antagonisztikus összeütközések veszélyét sejteti (*Éjjeli műszak, Idegen házban*). A két pólus vonzásában minden szónak, a legapróbb gesztusnak fokozott jelentősége van. Ettől kapnak a novellák látszólagos hétköznapiságuk ellenére energikus drámai töltést — és általános érvényt. S mert az író — a közösségi vonzás pártján állva — maga is megküzdí hőseinek belső gondolati harcát, lesznek e novellák „megoldatlanságuk” ellenére művészileg nagyon tudatosan befejezett, az élettől hitelesített alkotások.

Más hasonló témájú novellák aztán logikailag is megnyugtató döntésig viszik a problémát. Az említett írások módjára személyes problémák és a köz dolgai játszanak egymásban. Úgy azonban, hogy a meghatározó, a hangsúlyosabb oldal *egyértelműen* — és a hős számára ez egészen természetes — a gyár, a munka, a közösség. Ez adja számára az állandóság, a létezés bizonyosságának érzetét, ez az alapja annak az erőnek, amivel viselni tudja felesége gyógyíthatatlan betegségének nyomasztó terhét. Ugyanakkor az egyéni sors *keserősége* nagyon finoman visszahatva megértőbbé, gyengédebbé teszi társadalmi környezetét iránt. Szakonyi olyan hőst választ, úgy alakítja hőse jellemét, hogy a külvilág eseményei lényegében egy irányban hatnak és hathatnak rá: racionalistább, humanistább emberré teszik (*Keress a napban*).

E három novella közül az utóbbi áll az íróhoz legközelebb, ennek hőse a legkedvesebb neki. Az az ember, aki már végigküzdötte dilemmáját, akinek hite clyan erős, hogy azon alapvetően nem tudnak változtatni a legkeményebb megpróbáltatások sem. S ezt nem csak a gyengéd lírával rajzolt főalak bizonyítja, hanem az a tény is, hogy Szakonyi a *drámában* éppen egy csaknem teljesen azonos novellára hivatkozik mint olyanra, amelyiket ottani önmaga legszivesebben és igaz hite szerint vall magáénak.

Ugyanez a nagyon rokonszenves — és talán leginkább korszerű — elvi-gondolati magatartás jellemzi Szakonyi áttételesebben „közéleti” írásait is. A *Néhány nap* c. novella mélyén rejlik — az életben általában nem ennyire tisztára kristályosodott — kérdés: egyeztethető-e a teljességigény, a világ korlátok nélküli érzelmi elsajátításának vágya és mai etikai normáink, életünk valamelyik elfogadott és vállalt magánéleti kötelezettsége? A hős meditatálásából egy szándékában, elveiben tiszta — bár a cinizmustól nem egészen érintetlen — ember őszinte belső konfliktusa bontakozik ki. Aminek megoldása — az előző kérdésre adott válasz — nem

teljes. Mai ismereteink, tapasztalataink szerint talán nem is lehet az. Hiszen az érzelmeknek az idővel halványuló tulajdonsága megoldásként önmagában kevés.

Szakonyi — bár csak jelzésekben — igyekszik többet adni ennél. A szerelmi kapcsolatok vonatkozásában is nagy szerepet juttat a racionának, az élet egészét tekintve pedig az ember egyéniségét a legjobban kiteljesíteni tudó közéleti tevékenységnek. Amihez a két főhős szerelme nem kesernyés emléket vegyít, hanem a lélek mélyén alig észrevehetően felsejlő igényt: a feltétlen nyíltszívűség, a titokmentes ki egyensúlyozottság vágyát. S ha ez a megoldás egyelőre némiképp utópisztikus jelleggel bír is, mint jövőbeni kibontakozási lehetőség, nagyon vonzó és logikus. S irodalmilag is ígéretes. Hiszen mint ezt éppen Szakonyi művei kapcsán szögezte le a kritika: „Elébe sietni az erkölcs forradalmának s a művészet sajátos eszközeivel segíteni a kibontakozást — olyan feladat ez, amelynek sürgető jelentkezésére nem lehet nem felfigyelni.” (Juhász Mária, *Kortárs* 1962. 2. sz.)

Jelen és jövő ilyenféle szoros kapcsolata, egymásba játszása jellemzi az író mai témájú novelláinak többségét. A többiben mindezek mellett igen nagy szerepet kap a múlt. Egyéni és társadalmi felelősség, régen elkövetett cselekvések és mai következményeik között feszül az ellentét s érezhetően erősebben az eddig tárgyalt alkotásokénál, hiszen itt általában két különböző társadalmi rend eszméi, etikai normái kerülnek közvetlen érintkezésbe. Ezért gyakoribb a tragikus vagy reménytelen végkifejlet. A végigéltség, egyszer már megtörténtség hitele mégis nagyon erősen a mához kapcsolja ezeket az írásokat.

Az egyik ilyen történet (*Ködben a tavon*) egy vezető ember szombat délutánjáról szól, aki sofőrjével vadászni indul. Közben elég sokat iszik, és részegségében egyre gátlástalanabb haraggal és indulattal gyűlöli beosztottját, amiért az semmiben sem mer neki ellentmondani, s ezzel akaratlanul is felidézi életének folyton visszatérő szörnyű élményeit; amikor ő nem mert válaszolni bántásokra, amikor ő nem állt ki lelkiismeretéért, amikor ő viselkedett másokkal szemben gyáván, elvtelenül. A most már változtathatatlan, szégyenteljes múlt fölött érzett keserűségében, évekkal ezelőtti önmagára haragudva — s nem tudván uralkodni italtól zilált idegei fölött — társára lő.

A látszólagos bűnügyi történet felszíne alatt életre szóló tragédia parázslik. Szakonyi egyszerű helyzetet teremtett ennek ábrázolására. Finom megfigyelések sorával, technikailag nagyon pontosan elemzi és bontja ki hőseinek kapcsolatát és egymás iránti utálatát, jellemük látszólagos különbségét és szörnyű azonosságát, a gyávaság átbillenését egy hatalmaskodó, kontroll nélküli anarchiába.

Az *Emberi üdvözlés* eszméjére rímél a hős körül, s benne zajló cselekmény- és indulatsor, s újra és a legközvetlenebb jelenről szólva ismétli az író társadalmi felelősséget s az önmagunkkal szembeni igényességet hangsúlyozó alapmondanivalóját.

Technikailag kitűnőt produkált Szakonyi elvontabb, szimbolikus jellegű írásaiban is. Meglepő viszont az a fáradt rezignáltság, ami az eddigi tárgyalt művekben nem volt meg. S ami talán éppen a tartalom- és témabeli konkrétság hiányából, a közvetlen és közvetett élményanyagtól való távolodásból következik. Az extrém esetek csak nagyon általános vagy csak nagyon szűk körre vonatkoztatható tartalmat hordozhatnak, s további következményük e tartalmak homályossága, bizonytalansága vagy pedig a forma elemeinek túlhangsúlyozása, elsődlegessé válása.

Különösen érezhető ez a *Hét óra* és a *Milyen nap van ma* esetében, ahol a mások az emberre koncentrált szemléletmód mintha testetlen lebegésbe kezdene átesészni, a lírai beleérzőképesség pedig egy-egy mondatban szubjektívizmussá csap. Vagy a néhol kegyetlen, kicsit hidegen tárgyias világú *Akvárium*-nál. A tökéletes írói technika — a kurrens kritikák azonnal reagáltak is rá — Kosztolányit idézi. Ugyanígy az ő hatásáról vall a bizonyos mértékig enervált humanizmus. Talán még az a lazúrosan az alapgondolatra vitt groteszk színárnyalat is, amely a korábbi művekben szintén ismeretlen volt. A feszítetten szimbolikus ötlet önmagánál nagyobb igényű formát hívott elő. Ez vezetett a megfelelő tartalommal nem alapozott technika önállósult csillogásához.

Ritka tévedése ez Szakonyinak, hiszen tehetségének a formaérzék igen erős oldala. A szerkesztőkészség és az ökonomikus, puritán fogalmazás, s általában nem is a túlírás jellemző rá, hanem sokkal inkább az erős tartalmi igényesség, amelynek a forma csak *meghatározottja*, és amelyet írni tudása, technikai készsége csak *szolgál*.

Mindezen írások közös jellemzője volt, hogy értelmük, mondanivalójuk közvetlenül, „egy az egyhez” fejeződött ki, lett légyen az „pozitív”, egyértelműen igaz és hasznos, vagy problematikus tartalom.

Más novellák, s főleg az újabbak (*A szíjjártó*, *A cirkusz*, *A halsütő*) sajátossága

az előbbiekkal szemben, hogy áttételesebben, bonyolultabban, néha kissé túl is komplikálva ábrázolják a valóságot, lesz gondolati anyaguk konkrét alkotásban megvalósulttá. E műveiben Szakonyi elsősorban nem a közvetlenül érzékelhető világot írja, hanem a világtól saját magában indukált érzelmeket, a való jelenségeknek ezen érzelmeik vonzásába került elemeit.

Valószínűleg e megközelítésmód bizonyos fokú félreértése miatt kapott első kötete olyan kritikát (Sik Csaba, *Jelenkor* 1962. 2.), hogy „...a valóság több, gazdagabb, lényegében más, mint e novellák mutatják, a részlet, a kivágás nem jellemzi hűen az egészet”. Valójában nem erről van szó, hanem, hogy a novellák az irodalom teljes valóságunkat tükrözni igyekvő *egészének* egyenjogú *darabjai*. Ahol az általánosságra törekvés mindig és *hangsúlyozottan* az egyediben realizálódik. De realizálódik, mint ezt a következő kötetek novellái – talán még adekváttabban – is bizonyítják. Akár az emlékezés minden lényegest felnagyító volta, akár a konkrét, valóságos cselekmény pontos helyének és idejének tudatos meghatározatlansága, vagy a hasonló motívumok sorjáztatása útján.

A kritikus idézett mondatában mintha nem vette volna eléggé figyelembe az író etikai komolyságát, művészi sajátosságait, módszerét. Szakonyi novellái, különösképpen az utóbb említettek, *lírai jellegű* írások, azaz: nagyon erősen magukon hordják alkotójuk egyéniségét. Szubjektívebbek, mint általában a műfaj darabjai, de ez nem gyengéségük, hanem specifikumuk.

De még a totalitás hiányában vagy elhanyagolásában sem marasztalhatjuk el az író, mert novelláiban határozottan érezhető a teljességigény és annak megvalósulása. Ha nem is elsősorban *térben, időben* azonban feltétlenül (s a novellák összességét tekintve még térben is). Jelen és múlt, jelen és jövő kapcsolata, egymásbajátszása, megsejtetése: a totalitás kifejeződése. Egyazon művön belül, egy-egy hős vagy a szereplők közötti viszonyok alakulásának vonatkozásában.

A novelláknak szinte kivétel nélkül jellemzője, s Szakonyinak kedvelt írói eszköze az időrelációk nagyfokú koncentrációja. Ennek művészi igazsága: a determinizmus filozófiai igazsága.

Az embereket, magatartásukat, viselkedésüket döntő módon a környezeti hatások befolyásolják és határozzák meg. Ezért vezet eredményként hű valóságtükrözéshez Szakonyi gyakran használt múltat idéző, *jelenbeli erővé* formáló és néha líraian sűrítő-túlzó módszere.

Nem könnyű olvasni ezeket az írásokat. Nem könnyű, mert nagyon aktív olvasói attitűdöt kívánnak. Néhány elszórt, korai darabtól eltekintve bármelyiket csak úgy lehet kézbe venni, mint a verset. Elmélyülten, gondolkodva, önmagunkban szabaddá téve-lazítva az asszociációk mechanizmusát. Ily módon aztán bennünk kerekedhet teljessé, válhat valósággá a konkrétan megírt világ.

*

Ennyi Szakonyi eddigi írói működésének termése, eredménye. Néhány kitűnő s hosszú sor színvonalas, igényes mű. Egy műfaj fokozatos írói megismerése és megismerés elmélyült, érett alkotásokká teljesítése, s közben más műfajok felé való, hangjátékokban, drámában realizálódó tájékozódás. Sok tiszta megvalósulás és még több biztató ígéret.

Alig egy évtized alatt ez nem kevés.

Szakonyi következetesen, észrevehető töresek nélkül halad ars poeticájában kitűzött célja felé... s lesz mai irodalmunk elismert, önálló hangú alkotójává.